

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-32>

УДК 338:35.073.5:323.172

Сахман Олег Іванович

аспірант,

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького**Oleh Sakhman**

S.Z. Gzytsky Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology

**РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ
В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДВИЩЕННЯ
ЯКОСТІ ЖИТТЯ ГРОМАДЯН****REFORMING THE MANAGEMENT SYSTEM
OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
IN THE CONTEXT OF THE REGIONAL POLICY
OF IMPROVING THE QUALITY OF CITIZENS' LIFE**

Анотація. У статті зазначено, що реформа територіальних громад в Україні стала важливим кроком у процесі децентралізації влади, спрямованої на посилення місцевого самоврядування та підвищення ефективності управління на місцях. Впроваджена реформа передбачала об'єднання територіальних громад з метою створення спроможних адміністративно-територіальних одиниць, здатних забезпечити належний рівень послуг для населення та ефективного використання ресурсів. Запровадження реформи супроводжувалося змінами в законодавстві, що надавали територіальним громадам більше повноважень та фінансових можливостей. Обґрунтовано, що важливою складовою реформи стало також створення умов для залучення інвестицій у розвиток громад, що стимулювало економічну активність на місцях. Відмінності між регіонами, рівень розвитку інфраструктури та ресурсів вплинули на темпи впровадження змін і якість їх реалізації. Проте, загалом, реформа стала важливим чинником децентралізації та демократизації суспільства, надавши громадам більше автономії та можливостей для розвитку. Успішна реалізація цієї реформи стала передумовою для подальших кроків у напрямку модернізації системи місцевого самоврядування в Україні. В умовах глобалізації та інтеграції України в європейський простір особливо актуальним є підвищення ефективності управління соціально-економічними системами регіонів. Проаналізовано, що розробка і впровадження інноваційних механізмів управління, врахують сучасні виклики та можливості, зокрема необхідність адаптації до європейських стандартів. Особливу увагу слід приділити створенню умов для залучення інвестицій, що сприятимуть розвитку місцевої інфраструктури, підвищенню конкурентоспроможності регіонів, а також зростанню рівня і якості життя населення. Важливою складовою цього процесу є розвиток стратегічного партнерства між державними органами, приватним сектором та громадянським суспільством, що дозволить створити сприятливі умови для розвитку соціально-економічних систем. З'ясовано, що в умовах сучасних українських реалій, проблеми розвитку регіональних систем, підвищення ефективності їх управління та забезпечення їх привабливості для інвесторів є надзвичайно важливими. Вирішення цих завдань сприятиме економічній стабільності, соціальному розвитку та політичній безпеці України. В умовах децентралізації та реформи територіальних громад в Україні, роль регіональних соціально-економічних систем стає ще більш важливою. Вона передбачає комплексний розвиток усіх сфер життєдіяльності від економіки та інфраструктури до соціальної сфери, екології та управління природними ресурсами. Ефективне функціонування цієї системи забезпечує стабільний економічний розвиток, зростання рівня та якості життя населення, підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Ключові слова: соціально-економічна система, реформи, стратегічне партнерство, регіональна політика, економічний розвиток, життя громадян.

Summary. The article states that the reform of territorial communities in Ukraine has become an important step in the process of decentralization of power aimed at strengthening local self-government and increasing the effectiveness of local management. The implemented reform provided for the unification of territorial communities with the aim of creating capable administrative-territorial units capable of providing the appropriate level of services for the population and efficient use of resources. The introduction of the reform was accompanied by changes in legisla-

tion that gave territorial communities more powers and financial opportunities. It is substantiated that an important component of the reform was also the creation of conditions for attracting investments in the development of communities, which stimulated economic activity on the ground. Differences between regions, the level of development of infrastructure and resources affected the pace of implementation of changes and the quality of their implementation. However, in general, the reform became an important factor in the decentralization and democratization of society, giving communities more autonomy and opportunities for development. The successful implementation of this reform became a prerequisite for further steps towards the modernization of the system of local self-government in Ukraine. In the conditions of globalization and integration of Ukraine into the European space, it is especially relevant to improve the efficiency of management of socio-economic systems of regions. It was analyzed that the development and implementation of innovative management mechanisms take into account modern challenges and opportunities, in particular the need for adaptation to European standards. Particular attention should be paid to creating conditions for attracting investments that will contribute to the development of local infrastructure, increase the competitiveness of regions, as well as increase the level and quality of life of the population. An important component of this process is the development of a strategic partnership between state bodies, the private sector and civil society, which will create favorable conditions for the development of socio-economic systems. It was found that in the conditions of modern Ukrainian realities, the problems of developing regional systems, increasing the efficiency of their management and ensuring their attractiveness for investors are extremely important. Solving these tasks will contribute to economic stability, social development and political security of Ukraine. In the conditions of decentralization and reform of territorial communities in Ukraine, the role of regional socio-economic systems becomes even more important. It envisages the comprehensive development of all spheres of life, from the economy and infrastructure to the social sphere, ecology and natural resource management. The effective functioning of this system ensures stable economic development, growth in the level and quality of life of the population, and an increase in the competitiveness of regions.

Keywords: socio-economic system, reforms, strategic partnership, regional policy, economic development, life of citizens.

Постановка проблеми. Забезпечення привабливості регіону для інвесторів є одним із головних завдань розвитку соціально-економічної системи. Інвестиції сприяють створенню нових робочих місць, підвищенню рівня доходів населення та модернізації інфраструктури, що в свою чергу сприяє загальному економічному піднесенню регіону. Важливою складовою успішного розвитку є також стратегічне партнерство між державними органами, місцевим самоврядуванням, бізнесом і громадянським суспільством. Зазначене партнерство дозволяє ефективно координувати зусилля, спрямовані на вирішення спільних проблем і реалізацію довгострокових програм розвитку.

Сучасні виклики, такі як глобалізація, зміна клімату та внутрішні економічні коливання, вимагають нових підходів до управління соціально-економічною системою регіону. Тому в Україні важливо розробляти та впроваджувати інноваційні методи управління, що включають як сучасні технології, так і нові моделі співпраці між різними суб'єктами регіонального розвитку. Це забезпечить стійкість соціально-економічної системи регіону в умовах швидкоплинних змін та сприятиме підвищенню добробуту населення на місцевому рівні. З огляду на сучасні виклики, такі як глобалізація, регіональні диспропорції, війна, економічна нестабільність, та необхідність відбудови країни, важливо сформулювати нові підходи до управління розвитком регіонів, які б забезпечили соціально-економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до тверджень сучасних дослідників у галузі економіки, соціально-економічна система

регіону в Україні є відображенням взаємодії різних секторів економіки на рівні регіону, враховуючи його специфіку та ресурсний потенціал [3]. Основою розвитку такої системи є принципи забезпечення стійкого економічного зростання, підвищення рівня життя населення, поліпшення якості послуг, забезпечення екологічної стійкості та раціонального використання природних ресурсів. Особливо важливою стає інтеграція місцевих громад у процеси економічного планування та реалізації соціально-економічних проєктів, що сприятиме зростанню довіри до місцевої влади та залученню інвестицій.

Теоретико-методологічні засади публічного управління, формування державної економічної політики у різних галузях, інструментарій реалізації, шляхи вирішення ключових питань формування державної політики в умовах суспільних трансформацій у своїх наукових розробках досліджували: Л. Антонова, В. Бакуменко, А. Дегтярь, С. Домбровська, В. Коврегін, О. Крюков, Н. Леоненко, С. Майстро, С. Мороз, В. Палюх та інші. Як показав проведений літературний огляд, загальні питання теорії формування суспільних відносин у контексті державної економічної політики в системі охорони здоров'я були предметом наукових досліджень таких українських учених: Ю. Вороненка, Б. Герасимчука, Л. Жаліло, Д. Карамішева, В. Москаленка, З. Надюка, Н. Нижник. Шляхи реформування державної соціально-економічної та гуманітарної політики стали предметом дослідження таких науковців, як С. Вавренюк, І. Парубчак, О. Пищуліна, Т. Семигіна, Л. Сідельник, В. Скуратівський та ін.

Важливим є також формування взаємодії між усіма учасниками соціально-економічної системи, що сприятиме забезпеченню балансу інтересів та підвищенню соціальної відповідальності. Управління розвитком соціально-економічної системи регіонів України можливе на основі стратегічного партнерства, яке ефективно використовує наявні соціальні, економічні та природні ресурси, що, в свою чергу, забезпечить збалансований розвиток, соціальну відповідальність та підвищення інвестиційної привабливості регіонів. Інтеграція стратегічного партнерства в управлінські процеси дозволить ефективніше використовувати ресурси, мінімізувати ризики та забезпечити довгострокову стійкість регіональних соціально-економічних систем.

Метою даної статті є обґрунтування реформування системи управління соціально-економічним розвитком в контексті регіональної політики підвищення якості життя громадян в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною проблемою розвитку соціально-економічної системи регіону в Україні є забезпечення її привабливості як для населення, так і для бізнесу. Важливим аспектом є створення бізнес-середовища, яке сприяє розвитку підприємництва, зниженню відтоку капіталу та кваліфікованих кадрів з регіонів. Територіально-галузева система відіграє ключову роль у формуванні економічного клімату, який визначає інвестиційну привабливість регіону, задаючи темпи його економічного розвитку. Без відповідної інфраструктури, підтримки інновацій та сприятливого правового середовища, навіть найбільш потенційно привабливі регіони можуть не реалізувати свій економічний потенціал.

В Україні державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів здійснюється через механізми бюджетного фінансування, нормативно-правову базу та державні програми. Однак, практика реформування показує, що необхідно знижувати рівень міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації умов життя. Держава не може повністю перекласти свої обов'язки на місцеві органи влади, бізнес та населення. Необхідна консолідація зусиль усіх сторін соціально-економічного розвитку, побудована на основі стратегічних партнерських відносин. Такий підхід дозволить створити умови для стійкого розвитку регіонів, сприятиме підвищенню якості життя населення і забезпечить соціально-економічну стабільність у довгостроковій перспективі.

Війна з РФ створила значні виклики для розвитку територіально-галузевої соціально-економічної системи регіонів України. Воєнні дії призвели до руйнування інфраструктури, втрати людських ресурсів та значного відтоку капіталу з постраждалих територій. Загроза безпеці населення і підприємств посилила необхідність адаптації

економічних стратегій, спрямованих на швидке відновлення та подолання наслідків війни. У цих умовах надзвичайно важливо забезпечити мобілізацію внутрішніх ресурсів, активізацію місцевих громад та залучення міжнародної допомоги для відбудови регіонів [1]. Комплексний підхід до розвитку соціально-економічної системи має включати не лише економічні та соціальні аспекти, але й безпекову складову, що забезпечить стійкий розвиток регіонів у довгостроковій перспективі.

Наразі в багатьох регіонах та громадах України спостерігається значний дисбаланс у розвитку соціальних і економічних складових територіально-галузевої соціально-економічної системи. Міграційний відтік населення та бізнесу з територій, особливо з прикордонних і прифронтових областей, загострив проблеми внутрішньорегіональної урбанізації та соціальної інфраструктури. Війна з РФ призвела до руйнування економічного потенціалу низки регіонів, що суттєво ускладнило можливості для їх відновлення та розвитку. Зношеність основних фондів і технологій, а також пошкоджена інфраструктура вимагають термінової модернізації та впровадження інноваційних підходів для стабілізації ситуації.

Якість ресурсів є ключовою соціально-техніко-економічною характеристикою, що визначається як державними стандартами, так і вимогами споживачів. В Україні важливо забезпечити як базовий рівень якості, що відповідає технічним стандартам, так і відповідати індивідуальним запитам споживачів. Якість економічних і соціальних ресурсів безпосередньо впливає на можливість підвищення рівня життя населення та забезпечення безпеки проживання. Якість ресурсів визначає також можливості для економічного розвитку, оскільки впливає на ефективність і продуктивність. Економічні та соціальні ресурси розвиваються за різними критеріями, включаючи якість. В Україні особливо важливим є те, як партнерські відносини між різними суб'єктами використовують та впливають на ресурси. Під технологічним партнерством розуміється участь суб'єктів у процесі формування послуг, що дозволяє покращити якість ресурсів на всіх етапах виробництва та споживання.

Експлуатаційне партнерство, в свою чергу, передбачає участь суб'єктів у формуванні якості та ефективності використання ресурсів. Залучення споживача до виробничого процесу є важливим фактором у визначенні кінцевої якості послуг. В Україні це має важливе значення для різних сфер, від житлово-комунального господарства і освіти до культури та транспорту. Залучення споживачів до процесу надає можливість покращити якість послуг і забезпечити відповідність їхнім очікуванням та потребам. Очевидною є необхідність консолідації зусиль держави,

місцевого самоврядування, бізнесу та громад для відновлення соціально-економічної стабільності.

Зазначене потребує нових підходів до управління, що враховуватимуть економічні, соціальні та політичні інтереси всіх учасників, а також формування стійких партнерських відносин. У цих умовах важливо не лише відновити зруйновану інфраструктуру, але й адаптувати її до сучасних викликів, забезпечуючи безпеку та сталий розвиток регіонів. Цінність якості ресурсів є досить складною проблемою, оскільки вона включає як внутрішні стандарти якості, що розроблені в рамках систем менеджменту якості, так і фактичні оцінки споживачів [4]. В Україні, як і в інших країнах, існують чіткі стандарти якості для продукції та процесів, проте реальна якість часто оцінюється споживачем під час використання продуктів чи послуг, і ця оцінка може відрізнятись від тих стандартів, які використовують виробники.

Важливо також враховувати, що між етапами виробництва і споживання ресурсів може існувати певний тимчасовий інтервал, під час якого ресурси можуть зазнати змін у якості під впливом природних процесів або зберігання. Важливо також розробити концепцію соціальної відповідальності, яка б забезпечувала збалансований розвиток та привабливість регіону. Окрему увагу варто приділити визначенню ролі стратегічного партнерства у цьому процесі, що передбачає створення та впровадження методології для ефективного управління розвитком таких систем. Необхідно враховувати вплив війни на територіально-галузевої соціально-економічні системи, зокрема, зруйновану інфраструктуру, переміщення населення, потреби у відновленні економічних зв'язків та забезпеченні соціальних послуг. Ефективне управління та стратегічне партнерство можуть стати інструментами для підтримки стабільності і розвитку регіонів в умовах постійних викликів та невизначеності.

Використання механізму стратегічного партнерства у рамках розв'язання вищезазначених завдань дозволило автору розробити теоретико-методологічні та організаційно-методичні засади розвитку територіально-галузевої соціально-економічної системи регіону та забезпечення її привабливості. Основний результат розвитку територіально-галузевої соціально-економічної системи регіону має полягати у забезпеченні її привабливості, що виражається в організації середовища життєдіяльності, орієнтованого на досягнення стратегічних конкурентних переваг. Важливо враховувати різні аспекти привабливості, такі як економічні, соціальні, політичні та геоелекономічні.

Джерела привабливості повинні ґрунтуватися на наявності та якості розвитку структурної, ситуаційної та процесної складових економічних і соціальних ресурсів регіону. Основою управління

збалансованістю розвитку регіону є відповідальність всіх суб'єктів, яка має як соціальний, так і економічний зміст. Серед усіх форм відповідальності особливо важливо виділити соціальну відповідальність як усвідомлення суб'єктами своєї ролі в економічних та соціальних відносинах суспільства. Регіональні органи влади, бізнес та громадські організації повинні взаємодіяти з урахуванням спільних інтересів і цілей, щоб забезпечити стійке і гармонійне зростання регіону.

Стратегічне партнерство має використовуватися як ключовий інструмент для забезпечення привабливості територіально-галузевої соціально-економічної системи, зокрема, шляхом рівноправної участі всіх суб'єктів у процесі управління розвитком регіону. Це партнерство повинно базуватися на активності та відповідальності кожного учасника. Впровадження стратегічного партнерства може призвести до створення міцних зв'язків між суб'єктами, які безпосередньо або опосередковано торкаються їх інтересів. Ці зв'язки можуть бути реалізовані через договірні відносини, що сприятимуть координації зусиль та обміну ресурсами для досягнення спільних цілей розвитку регіону.

Розробка процедури програмно-проектного формування стратегічних партнерств є логічним кроком у цьому контексті. Це передбачає реалізацію набору проектів, які потребують спільної участі і залучення партнерів. Для ефективного створення стратегічних партнерств пропонується дотримуватися класифікаційних схем партнерства, таких як послідовна, паралельна, кластерна та кільцева. Слід враховувати види договірних відносин та механізми узгодження інтересів на основі поступок та пріоритетів. Це дозволить більш точно визначити роль і вклад кожного партнера в спільну діяльність та забезпечити ефективне управління проектами.

Ефективне управління дозволить не тільки покращити умови для життя та ведення бізнесу, але й сприятиме сталому розвитку регіону в умовах постійних змін і викликів. У рамках розвитку територіально-галузевої соціально-економічної системи регіону стратегічне партнерство виступає ключовим інструментом для забезпечення його привабливості та ефективності [2]. Це партнерство забезпечує рівноправну участь усіх суб'єктів у процесі управління розвитком регіону, сприяючи формуванню міцних зв'язків та договірних відносин, що відповідають інтересам кожної сторони. Важливою складовою є розробка процедур програмно-проектного формування стратегічних партнерств, що передбачає використання класифікаційних схем партнерства, а також методів ініціації та видів договірних відносин, що дозволяють ефективно організувати спільну діяльність.

Підвищення ефективності механізмів управління територіальною та галузевою соціально-економічною системою територіальних громад є критично важливим завданням для забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні в Україні. Ефективне управління передбачає комплексний підхід, що включає адаптацію до нормативних актів, розробку чітких стратегій і практичних інструментів для реалізації політики розвитку. Ефективність управління також залежить від впровадження механізмів планування та моніторингу. Це дозволяє враховувати екологічні та соціально-економічні аспекти при розробці планів розвитку, що є важливим для підвищення ефективності управлінських рішень. Для підвищення ефективності управління необхідно розвивати інструменти та практики для залучення громадян до процесу прийняття рішень. Інструменти участі, такі як громадські слухання, консультації і електронні платформи для зворотного зв'язку, забезпечують більш прозоре та ефективне управління.

Загалом, підвищення ефективності механізмів управління територіальною та галузевою соціально-економічною системою територіальних громад в Україні вимагає комплексного підходу, що включає інтеграцію національних і місцевих нормативних актів, розвиток механізмів планування і моніторингу, залучення громадян та вдосконалення інституційних механізмів управління. Це забезпечить не лише ефективне використання ресурсів, але й стійкий соціально-економічний розвиток на рівні територіальних громад. Для забезпечення ефективності управління розвитком територіально-галузевої соціально-економічної системи необхідно розробити методологію, яка включає оптимізацію інфраструктури формування потенціалу суб'єктів, їх життєзабезпечення та бізнес-середовища.

Інтеграція та оптимізація цих складових допоможе покращити умови для життя та ведення бізнесу, сприяючи сталому розвитку регіону в умовах сучасних викликів і змін. Управління розвитком територіально-галузових соціально-економічних систем регіонів на основі стратегічного партнерства, що передбачає активне використання соціальних і економічних ресурсів, дозволяє забезпечити баланс інтересів та соціальну відповідальність усіх залучених суб'єктів. У процесі управління розвитком соціально-економічних систем регіонів в Україні виникає необхідність створення ефективних механізмів для балансу інтересів всіх учасників системи задля досягнення цілей розвитку. Це передбачає розгляд соціально-економічної системи регіону на новому рівні, який об'єднує розвиток територій як бази для розміщення галузей економіки та населення, а також галузей економіки як основи для формування ресурсів.

В Україні важливо враховувати специфіку регіонів, їх економічний потенціал, соціальні потреби та інфраструктурні можливості при розробці механізмів управління. Ефективний розвиток економіки України неможливий без впровадження ресурсозберігаючих програм, спрямованих на створення комплексної системи енергозбереження, оптимізацію енергоспоживання та формування енергозберігаючого способу господарювання. В умовах високого рівня споживання енергетичних ресурсів і значної залежності від імпортованих енергетичних носіїв, ці програми набувають особливої актуальності.

Одним з ключових аспектів є створення системи лімітів споживання енергії на власні потреби підприємств енергетичного сектора. Запровадження системи обліку та встановлення лімітів витрат енергії сприятиме зниженню витрат і заохоченню підприємств до енергозбереження. Витрати, що перевищують встановлені ліміти, повинні розглядатися як збитки підприємства, що стимулюватиме їх до більш ефективного використання енергії. Важливо також, щоб ці заходи були підтримані на рівні місцевих органів влади, які можуть здійснювати контроль і надавати консультації щодо впровадження енергозберігаючих технологій.

Ще одним важливим напрямком є зменшення невиробничих втрат через вдосконалення системи нормування, обліку та контролю споживання матеріальних ресурсів. Наявність практики витрат на неосновні види діяльності, які не завжди відображаються у фінансових звітах, потребує окремого врахування, щоб не впливати на тарифи споживачів. Це дозволить підвищити якість використання економічних ресурсів і зменшити фінансове навантаження на кінцевих споживачів. Впровадження цих заходів на рівні територіальних громад допоможе не тільки підвищити ефективність ресурсного управління, а й сприятиме розвитку локальних економік та покращенню життєвих умов.

Висновки. В умовах регіонального розвитку України інтереси суб'єктів соціально-економічних систем часто призводять до конфліктів та конкуренції. Тому важливою є розробка механізму балансу інтересів, що базується на відповідальності кожного суб'єкта за загальний розвиток суспільства при реалізації своїх інтересів. Зазначене забезпечить ефективне управління та допоможе знайти компроміс між різними економічними та соціальними потребами, що є критично важливим для стійкого розвитку регіонів.

Соціально-економічна система в Україні визначається відносинами між суб'єктами, такими як населення, інфраструктура, об'єкти розміщення та бізнес-середовище, а також органи регулювання. Вона включає взаємодію між елементами, що сприяє досягненню цільових показників соці-

ально-економічного розвитку та забезпеченню привабливості регіонів через ефективне використання економічних та соціальних ресурсів. Основна мета соціально-економічного розвитку

територіально-галузевих систем у регіонах України полягає в підвищенні привабливості для населення та бізнесу, що є результатом економічного зростання і реалізації соціальної політики.

Список використаних джерел:

1. Дзюндзюк В. Б. Зміна ролі держави в умовах глобалізації. *Теорія та історія державного управління*, 2011. № 2. С. 23–27.
2. Резнікова О.О., Цюкало В.Ю., Паливода В.О., Дрьомов С.В., Сьомін С.В. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: *Аналіт. доп.* Київ: НІСД, 2015. 58 с.
3. Розметова О.Г. Державне регулювання інвестиційного розвитку курортно-рекреаційного комплексу регіону: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2008. 20 с.
4. Федорова В.Г. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «кластер». *Ефективна економіка*, 2011. № 9. С. 200.

References:

1. Dziundziuk V.B. (2011) Changing the role of the state in the conditions of globalization [Zmina roli derzhavy v umovakh hlobalizatsii]. *Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia*, no. 2, pp. 23–27.
2. Reznikova O.O., Tsiukalo V.Iu., Palyvoda V.O., Dromov S.V., Somin S.V. (2015) Kontseptualni zasady rozvytku systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Analit. Dop [Conceptual principles of the development of the system of ensuring national security of Ukraine: Analyst. add]. Kyiv: NISD, 58 p.
3. Rozmetova O.H. (2008) *Derzhavne rehuliuвання investytsiinoho rozvytku kurortno-rekreatsiinoho kompleksu rehionu* [State regulation of investment development of the resort and recreation complex of the region]: dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02. Kyiv, 20 p.
4. Fedorova V.H. (2011) Teoretyko-metodychni pidkhody do vyznachennia poniattia «klaster» [Theoretical and methodological approaches to defining the concept of "cluster"]. *Efektivna ekonomika*, no. 9, pp. 200.